

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001,25(477)

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В .В. Волкодав, член-кореспондент УААН,
Державна служба з охорони прав на сорти рослин
О. В. Захарчук, кандидат економічних наук,
Український інститут експертизи сортів рослин

Перехід до ринкових умов господарювання, визнання державою права приватної власності, права інтелектуальної власності, відмова від права власності на інтелектуальні об'єкти творчої діяльності своїх громадян спонукали до зміни орієнтирів держави у сфері сортової політики і реформування сортовипробування.

Реформування роботи сортовипробування, яке, акумулюючи в собі більшість позитивних елементів реформування господарсько-економічної системи держави взагалі, одночасно сприяло збереженню ліпших вітчизняних традицій оцінки сортів і, ґрунтового переорієнтування сортовипробувальної системи (створено Держсортслужбу).

Через Держсортслужбу з охорони прав на сорти рослин забезпечується державне управління формуванням сортових ресурсів країни й охороною прав селекціонерів на сорти рослин.

Крім того, метою нової аграрної політики є забезпечення продовольчої безпеки держави і створення умов для розвитку високоефективного виробництва на основі інноваційних процесів, а найефективнішим інструментом інтенсифікації агропромислового виробництва України сьогодні залишається сорт. Його значення зростає за умови ефективного використання нових сортів сільськогосподарських культур, які пройшли державне випробування та були внесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

На Державну службу з охорони прав на сорти рослин, як урядовий комітет, покладено функцію формування національних сортових рослинних ресурсів, які визначають рівень продовольчої безпеки нашої держави. Вони складаються із сукупності обороноспроможних сортів зернових, кормових, технічних, овочевих, ефіроолійних, квітково-декоративних, лісових, плодово-ягідних, горіхоплідних культур та винограду, придатних для поширення в Україні, які за результатами державної науково-технічної експертизи відносяться до об'єктів інтелектуальної власності.

Використання сортових рослинних ресурсів є однією з важливих ланок сільського господарства та промисловості, зокрема переробної, харчової, фармацевтичної, легкої, які відіграють важливу роль в економічному і соціальному розвитку держави.

Підвищення ефективності цих галузей народного господарства, досягнення ними високих конкурентоспроможних показників потребує подальшого удосконалення сортових ресурсів. До Державного реєстру сортів рослин у 2005 р. занесено 2719 сортів, 1091 гібридів 309 видів рослин (табл. 1).

Таблиця 1

Державний реєстр сортів рослин на 2005 рік [3]

Культури	Всього	Зокрема			
		української селекції	іноземної селекції	%	
				української селекції	іноземної селекції
1	2	3	4	5	6
Зернові	780	583	197	74,7	25,3
зокрема пшениця	111	99	12	89	11
Технічні	141	103	38	72	28
зокрема буряк цукровий	96	58	38	60	40
Олійні	286	181	105	63	37
зокрема соняшник	138	59	79	43	57
Прядивні	31	28	3	90	10
Картопля	107	70	37	65	35
Кормові	470	388	81	83	17
Лікарські	64	61	3	97	3
Ефіроолійні	75	75	-	100	

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
Квітково-декоративні	414	414	**	100	
Гриби	17	14	3	82	18
Овочі	825	415	410	50	50
Плодові	310	308	2	99	1
Субтропічні	9	9	-	100	-
Горіхоплідні	30	30	-	100	-
Субтропічні	9	9	-	100	-
Горіхоплідні	30	30	-	100	-
Ягідні	98	98	-	100	-
Виноград	101	95	6	94	6
Лісові	52	52	-	100	-
Всього по Україні	3810	2924	886	77	23

Одним з найбільш ефективних і економічно вигідних шляхів вирішення цієї проблеми є використання сортів та гібридів з генетично визначеним рівнем адаптування до умов ґрунтово-кліматичних зон їх вирощування. У 2010-2020 рр. основну частину приросту врожаю, за свідченнями сучасних наукових досліджень, передбачається отримувати за їхній рахунок. Такі результати базуються, у першу чергу, на досягненнях селекційних установ і селекціонерів, як основної ланки створення нових сортів, та експертній оцінці сорту в державному випробуванні за відповідністю до біотичних і абіотичних факторів, придатністю до існуючих технологій вирощування та за господарсько-цінними ознаками, що визначають рівень урожайності, її стабільність, енергетичну й економічну доцільність вирощування.

Виявляючи за науково-технічної експертизи найкращі селекційні розробки, детально вивчаючи їх, сортовипробування надає користувачам сорту та виробникам характеристику про властивості сортів, придатність їх до використання в різних регіонах, пропонує впроваджувати сорти з необхідними характеристиками, а також забезпечує консультаційний обмін між суб'єктами майнових прав на сорти рослин, регулює внутрішні і міжнародні правила торгівлі сортовим насінням, захищає права товаровиробника.

Набуття сортом статусу товару, що має споживчу, господарчу та інтелектуальну вартість, в умовах ринкової економіки вимагає

подальшого поглиблення законодавчих засад формування та цивільного обігу національних сортових ресурсів, їх правового захисту.

Визначення потреби коштів державного бюджету та їх структурної оптимізації на виконання програми науково-технічної експертизи відповідно до вимог методики державного сортопробування сільськогосподарських культур зумовило необхідність розрахунку відповідного фінансування для закладів експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин у 2005 та наступних роках. Проведення основних типів кваліфікаційної експертизи сортів рослин дало змогу Українському інституту експертизи сортів рослин на основі наукового обґрунтування розробити методику визначення трудомісткості кваліфікаційної експертизи сортів рослин та розрахунку її фінансування.

Розрахунки, наведені в методиці, ґрунтуються на визначенні трудомісткості досліджень з експертизи сортів рослин. Основою для них стали технологічні карти вирощування пшениці озимої за звичайною технологією.

Підготовлені нормативні технологічні карти для проведення різних видів наукових досліджень з експертизи сортів рослин пшениці м'якої озимої (найпоширенішої в Україні основної продовольчої сільськогосподарської культури) враховували відповідність до критерій охороноздатності, придатності для поширення, створення та збереження гербарної колекції, післяреєстраційного вивчення і сертифікаційного дослідження.

Розрахунки технологічних карт проводились з урахуванням економічної ситуації, що склалась протягом останніх років у народному господарстві - враховано підвищення мінімальної заробітної плати до розміру 237 грн, зростання цін на пально-мастильні матеріали та інші матеріально-технічні засоби, які безпосередньо використовуються для проведення польових експертиз. Планові підвищення Урядом країни мінімального рівня заробітної плати в народному господарстві у 2005 р. до 332 грн викличуть подальше зростання собівартості проведення польової експертизи. Матеріальні видатки розраховані відповідно до нормативних витрат вирощування пшениці озимої за звичайної технології, [1].

Детальний аналіз структури собівартості проведення польової експертизи показав, що заробітна плата визначення критеріїв охороноздатності становить до 75 %, а визначення придатності для поширення - близько 40 %.

Розроблені технологічні карти виявили різну трудомісткість проведення експертиз у сортопробуванні та їхню більшу ємність

порівняно з звичайним вирощуванням пшениці озимої. Якщо прийняти проведення технологічного процесу вирощування 1 га продовольчого зерна пшениці озимої за одиницю співвідношення, то проведення польової експертизи для поширення в Україні на відповідній площі трудомісткіше у 19,2 раза, відповідності до критеріїв охороноздатності - у 78,8, створення та збереження гербарної колекції - у 14,2 післяреєстраційне вивчення - у 17,2 сертифікаційні дослідження - у 13,4 раза (табл. 2)

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів трудомісткості проведення експертиз

Тип експертизи *	Затрати праці на 1 га, люд/годин	Коефіцієнт трудомісткості
ПСП	962,4	1,0
ВОС	3948,6	4,1
ДКС	710,5	0,8
ПСВ	866,2	0,9
СДС	670,8	0,7

*ПСП - придатність сортів до поширення;

ВОС - відмінність, однорідність, стабільність;

ДКС - дослідження колекції сортів;

ПСВ - післяреєстраційне вивчення;

СДС - сертифікаційні дослідження сортів.

Звідси можливі обрахунки і коефіцієнтів трудомісткості проведення експертиз на 1 сортодослід. Якщо ємність проведення польової експертизи на придатність для поширення (її коефіцієнт трудомісткості) прийняти за одиницю, то експертиза на відповідність критеріям охороноспроможності складніша у 4,1 раза, коефіцієнти трудомісткості дослідження колекції сортів рослин, післяреєстраційного вивчення та сертифікаційних досліджень відповідно становитимуть 0,8; 0,9; 0,7.

Основою для встановлення вартості сортодослідів у системі закладів експертизи Державної служби з охорони прав на сорти рослин є дані технологічних карт. Вони дають можливість обрахувати обсяги фінансування, необхідні для забезпечення повноцінного проведення науково-технічної експертизи сортів рослин.

Звідси, виникла нагальна потреба у розробці Державної програми формування національних сортових рослинних ресурсів на 2006-2010 рр. [2], обґрунтування якої вимагають:

- невідповідність обсягів виробництва потребам внутрішнього та зовнішнього ринків рослинної продукції із-за недосконалого

використання сортових ресурсів;
- низькі темпи реалізації науково-технічного потенціалу при формуванні сортових рослинних ресурсів;
- дисбаланс попиту та пропозиції на ринку сортів;
- неурегульованість ринкових відношень у сфері цивільного обігу при трансформації сорту в товар і наданні йому майнових прав;
- необхідність державної підтримки створення нових сортів, клонів ліній, гібридів першого покоління;
- потреба узгодження законодавства зі стандартами з формування і використання сортових рослинних ресурсів;
- необхідність створення Національного сховища сортових ресурсів рослин, розрахованого на довготривале збереження сортофонду рослин, зокрема сортових ресурсів;
- здійснення дійових державних заходів щодо розвитку вітчизняної селекції рослин і насінництва;
- недостатнє державне сприяння у забезпеченні матеріально-технічними засобами державної науково-технічної експертизи сортів рослин та проведення робіт із селекції нових сортів і гібридів рослин.

Державна програма має завдання:

- збільшення виробництва та покращання якості продукції рослинництва за рахунок удосконалення законодавчого, організаційно-технічного, науково-технологічного, фінансово-економічного та кадрового забезпечення формування національних сортових ресурсів;

- забезпечення цивільного обігу майнових та немайнових прав на сорти рослин, що виникають у процесі їх набуття та реалізації в частині володіння, відчуження, оренди, заповіту, дарування, продажу, передачі в управління, лізингу, застави, вкладу до статутного капіталу юридичної особи та інших цивільних відносинах;

- створення нових вітчизняних сортів рослин і розвитку насінництва, зокрема первинного;

- справедливий розподіл прибутків між роботодавцем, автором, власником сорту, його користувачем та виробником харчових продуктів або сировини, що вживається для їхнього виготовлення;

- гармонізація державної політики України в сфері господарчого використання інтелектуальної власності на сорти рослин з правовим режимом, установленим у країнах - членах Європейського Союзу та провідних державах світу;

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної рослинницької продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Аналіз стану вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією мети та завдань програми в країнах Співдружності Незалежних Держав,

Європейського Союзу, членах Міжнародного Союзу з охорони нових сортів рослин та інших держав, свідчить про те, що розвиток селекції і насінництва - вирішальна ланка у формуванні сортів рослин, а здійснення державної науково-технічної експертизи сортів рослин на основі функціонування регулятивних, регламентуючих, контролюючих та консультативних механізмів, затверджених відповідними національними та міжнародними законодавчими і нормативними актами - єдиний безальтернативний варіант. Оптимальність його ґрунтується на широкій участі громадськості в процесі формування сортів рослин, використовуючи для цього інститут представників інтелектуальної власності на сорти рослин, уповноважені заклади експертизи та підтримувачів сортів рослин.

Відповідно до основних засад державного стимулювання управління виробництва сільськогосподарської продукції, пов'язаної з формування рослинних сортів рослин передбачається:

- забезпечення пріоритету розвитку державної науково-технічної експертизи сортів рослин та вітчизняної селекції і насінництва при здійсненні державної політики у бюджетній, кредитній, цінній, страховій, податковій та регуляторній сферах;

- удосконалення нормативно-правової бази з формування та використання рослинних сортів рослин;

- розроблення механізмів громадсько-правової та адміністративної процедури реалізації майнових та немайнових прав на сорти рослин;

- розширення наукових досліджень по сортовивченню та сортознавству одночасно із запровадженням підготовки фахівців за освітнім кваліфікаційним рівнем бакалавра чи магістра;

- впровадження довідково-інформаційної та консультаційної системи з господарської придатності й охороноздатності сортів рослин.

Висновки та пропозиції.

Реалізація Програми сприятиме створенню нових вітчизняних сортів рослин і розвитку насінництва, збільшенню виробництва та поліпшенню якості продукції рослинництва, підвищенню її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також дасть можливість довести обсяг додаткового валового доходу до 5,8-6,0 млрд грн на рік, зокрема тільки за рахунок упровадження нових сортів зернових культур близько 3,2 млн грн, з них:

- з вищою врожайністю до 2,0 млрд грн;

- з вищою якістю зерна - 0,7 млрд грн;

- з підвищеною стійкістю до осипання - 0,09 млрд грн;

- з підвищеною стійкістю до вилягання - 0,11 млрд грн;

з підвищеною стійкістю до хвороб та шкідників - 0,31 млрд

Використана література:

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / Редкол.: М.В. Зубець та ін. - К.: Аграрна наука, 2004.- 844 с.
2. Проект Державної програми формування національних сортових рослинних ресурсів на 2006-2010 роки, 2004.
3. Каталог сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2005 рік / Державна служба з охорони прав на сорти рослин. - К., 2005.-262 с.

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001.25 (477)

Волкодав В.В., Захарчук О.В. Формування ринку сортів України, як шлях до забезпечення продовольчої безпеки держави/ Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2005. - № 2. - С. 131-138.

У статті висвітлена спроба розкрити формування ринку нових сортів рослин у забезпеченні продовольчої безпеки України та роль державної підтримки у формуванні національних сортових ресурсів.

Ключові слова: продовольча безпека, сортові рослинні ресурси, трудомісткість, програма, технологічна карта.

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001.25(477)

Волкодав В.В., Захарчук А.В. Пути обеспечения продовольственной безопасности страны / Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2005. - № 2. - С. 131-138.

В статье показана попытка раскрыть пути обеспечения продовольственной безопасности страны и роль государственной поддержки при формировании национальных сортовых ресурсов.

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001.25(477)

Volkodav V., Zahartsuk O. The ways of State food security / Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2005. - № 2. - С. 131-138.

The article revealed the attempt to open the ways of State food security and the role of State support forming the national varieties resources.